

**Egy polihisztor
regényíró keserű
világképe**

Mohácsi János: *Határ Győző regénypoétikája*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2015.

Mohácsi János a XX. század egyik legeredetibb és legtöbbit vitatott magyar irodalmi egyéniségéről, Határ Győzöről írta doktori értekezését, amely kisebb módosításokkal a közelmúltban könyv alakban is megjelent. A *Határ Győző regénypoétikája* című munkáról minden kétséget kizáróan elmondható, hogy egzakt módszertani és fogalmi körülhatárolás jegyében született. A szerző elsődleges vezérelvként rögzíti a Határ-életmű vizsgálatának irányadó szempontjait. A költői munkásságot e könyv keretein kívülre helyezve arra törekszik, hogy kijelölje a Határ Győző-regények szerkezeti csomópontjait, egyszersmind újragondolja a tárgyalt művek lényegi tartalmát jelentő filozófiai-világnézeti problémákat.

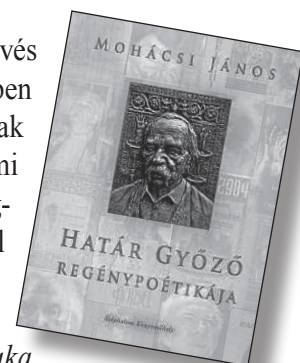
Mohácsi értelmezői attitűdjének legfontosabb eleme az a gondolat, miszerint az egyszeri és megismételhetetlen egyéni sors, illetve életpálya (legyen szó akár az esztétikai szférától független, abban csak kivételes pillanatokban részesedő átlagemberről, vagy a művészet által önmagát szellemi lényként kiteljesítő alkotó individuumból) szükségszerű kapcsolatban van a személyes élet kereteit képező történelmi kor törvényszerűségeivel: „Minden emberi élet történelmi kontextusba illeszkedik. Ez az, amibe beleszületünk. Határ sok kortársával egyetemben elmondhatja, hogy világtörténelmi és regionális szempontból is az egyik legpusztítóbb korszakban született és élt túl.”

A szubjektummal szemben túlhatalmat képviselő világtörténelem és az ennek sodrában fennmaradásáért küzdő ember léte – Határ és Mohácsi közös álláspontja szerint – nem a fejlődés, a kiegyensúlyozott és egyenletes haladás terepuma, hanem folytonos szembesülés az egzisztencia alapjait megkérdőjelező háttárszituációkkal. A szerző ennek megfelelően arra törekedett, hogy a regényíró Határ Győző azon műveit vegye górcső alá, melyekben az említett filozófiai beállítódás a legadekvátábban jut szóhoz, és bennük megmutatkozik, hogy az univerzalitás igényéhez egész életművében ragaszkodó író-filozófus tevékenységének elsőrendű célja az ember általános lényegének megismerése. „[...] Határ minden irányultsága, szenvedélye egy embertől jött, és az ember

megismerésére irányult.” E törekvés mutatja meg, hogy a regényekben ábrázolt történelmi szituációknak az individuum értelmi és érzelmi világára gyakorolt hatása az a legfontosabb kritérium, amely alapul szolgálhat az emberi lét értelmének feltárásához. A monográfia három olyan regény (*Anibel*, *Éjszaka minden megnő*, *Köpönyeg sors*) alapos, a cselekmény részleteire is kiterjedő elemzésére összpontosít, amelyek figyelemre méltó szellemi teljesítmények – nemcsak terjedelmük miatt, hanem a beléjük rejtett – a bölcséleti és kultúrtörténeti műveltséganyag gazdagságát tekintve is. Az említett művek pontos lenyomatai Határ Győző filozófiai világképének, amelynek fókuszában a történelmi folyamatok közé vetett és azoknak kiszolgáltatott egyén személyes sorsa áll. E ponton ismét megmutatkozik, hogy Határ Győző életművének elemzése nem alapulhat pusztán irodalomtörténeti szempontokon, hanem minden esetben megköveteli a nyugati filozófiatörténet – mindenekelőtt az antik és a középkori bölcsélet – metafizikai, antropológiai, etikai, teológiai és társadalomfilozófiai elméleteinek ismeretét.

Ebből a rendkívül sokszínű és szerteágazó eszmétörténeti összefüggésből az életműben játszott szerepét tekintve messze kiemelkedik Határ szélsőséges, több szöveghelyen is a végletekig fokozott agnoszticizmusa és ateizmussal párosuló világnézeti pesszimizmusa, amely a keresztény kultúrkör és emberkép történelmi kitüntettségébe vetett hit radikális elutasításában és a rideg, demisztifikáló pozitívista világszemlélet – kényszerű, de kizárólagos alternatívaként történő – elfogadásában ölt testet: „Egész életében agnosztikus maradt. Nagyon mélyen érinthette a jelenség, mert szinte nincs elméleti írása, amelyben ne foglalkozott volna valláskritikával.”

Mohácsi hangsúlyozza, hogy a valláskritika Határ Győző életművében nem függetleníthető az emberi létmód deszakralizálásától. Az író egyedi poétikai eszközökkel jeleníti meg az általános emberi lényeg fizikai és intellektuális leértékelődésének folyamatát (bizarr és bonyolult szókapcsolatok, metaforák, az érvényes köznyelvi kánonba be nem sorolható „értelmetlen” – esetenként trágár – szavak halmozott használata). „Határ Győző – írja a szerző – a fent leírt modern embertípus (a kozmosz eredendően adott harmóniájába beilleszkedni nem tudó, a valóság egészét saját

céljai szerint átformáló és ezáltal uralni akaró egyén – T. G.) szélsőséges válfaját képviseli. Szinte mindenhez és mindenkihez elutasítóan, deszakralizáló módon viszonyul. Miért tenne kivételt az emberrel: az ember számára biológiai megközelítésben – a héralitoszi maximával egyetértve – salak, szemét [...]”

E beállítódás legjobb példája az *Éjszaka minden megnő* című regény, amelynek elemzése a könyv egy teljes fejezetét teszi ki. A mű főhősének (antihősének) sorsa egyértelműen példázta, hogy egy természetes állapotából kifordult, értelmét veszített, mindenfajta transzcendens jelentéstartalmat nélkülöző, kiüresedett világban az emberi élet egyetlen lehetséges útja az elmagányosodás, amelyet a testi és szellemi devalválódás kísér. Az élet eseményei és a halál egyenértékűek, egyformán Isten hiányáról tanúskodnak.

A vizsgált regények közül az ember erkölcsi fejlődése szempontjából egyedül a *Köpönyeg sors* című alkotás tartalmaz pozitív értékmeghatározásokat. E mű valósággal eszményíti azt az állhatatos elköteleződést, amely képes ellenszegülni a humánusot pusztulással fenyegető zsarnoki hatalomnak. Így apológiaiaként értelmezhető, amely az értelemnek az irracionális erővel szembeni felsőbbrendűségét igenli, és a szubjektumot morális tartalommal ruhazza fel. Ugyanakkor mind az irodalomtörténeti értelmező, mind Határ Győző más olvasói számára egyértelmű, hogy a fenti körülmények között képviselt erkölcsiség sohasem tarthat igényt abszolút érvényre, mivel elválaszthatatlan a fennálló történelmi és társadalmi valóság zavaros és kiszámíthatatlan működésétől, amely állandóan veszélyezteti az alapvető emberi értékek integritását. Ilyen körülmények között a személyes felelősség és önálló gondolkodás képességét elsajátító és ezt saját életében alkalmazó egyén számára a legfőbb cél csakis a *túlélés* lehet, amely a külső folyamatok alkalmazkodó elfogadása által segíthet megőrizni a személyiség belső egységét: „[...] a szerző elementáris erővel képes kidolgozni a külvilág fenyegetettsége és a Iulianosz belső világa által adott reakciók közötti feszültséget.”

E mozzanat egy olyan attitűdöt tükröz, amely Határ Győző életművének általános irodalmi és filozó-

fiai jelentése kapcsán szembeállítható azzal a vélekedéssel, miszerint gondolkodásmódját kizárólag a pesszimizmus és az apokaliptikus látásmód uralja. Álláspontom szerint Mohácsi János elemzéseiben nem fordít kellő figyelmet erre az aspektusra, mivel némileg egyoldalú módon könyve valamennyi fejezetében a Határ-életmű „dekadens” irányultságát hangsúlyozza. Holott egy ilyen sokoldalú és komplexitásában állandóan új lehetőségeket megnyitó szerző esetében a helyes megértéshez egyedül a két ellentétes oldal szintéziséen keresztül vezethet út. Vitathatatlan, hogy az életmű túlnyomó részét az emberi világban zajló folyamatok borúlátó szemlélete uralja, amely nemcsak az elvont filozófiai gondolkodás szintjén érvényesül, hanem az élet valamennyi szegmensét áthatja. E feltételek között a tökéletesedés tényleges lehetőségei erősen korlátozottak, azonban nem lehetetlenek. Az *Anibel*, és különösképpen a *Köpönyeg sors* főhőseinek életfelfogása és magatartása azt igazolja, hogy az öntörvényadásra képes individuum belső szabadsága az embertelen külső körülmények között is megmenthető lehet.

Mohácsi különös figyelmet szentel Határ Győző azon gondolatainak, amelyek az ember és a politikum viszonyát elemzik. Szemléletesen utal arra a mély és meghaladhatatlan szakadékra, amely a (poszt)modern kor kaotikus, korrupcióval, igazságtalansággal átszótt és hazugságra épülő politikai berendezkedéseit elválasztja az antikvitás zárt és harmonikusnak vélt közösség-eszményétől. A szerző jól érzékelteti, hogy Határ politika-fogalmának lényegi jellemzője a gonosz és ellenséges világrend egyeduralma felett érzett reménytelenség, amely a szellemi és erkölcsi végoráit élő emberiség képzetét idézi fel az olvasóban: „A civilizáció hanyatlásáról beszél: [...] negatív születési statisztikák, a közbiztonság lezülése, a fehér civilizáció vége.”

Mohácsi János műve kétségtelenül szisztematikus és olvasmányos bemutatása Határ Győző regényművészetének, egyetlen gyenge pontja bizonyos tematikus blokkok ismétlődése, amely időnként megtöri a gondolatmenetek folytonosságát.

Tóth Gábor